

DARIUSZ WALENCIK

PRAWO DUCHOWNYCH DO UTRZYMANIA
W UNORMOWANIACH
KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO
Z 1983 ROKU

1. WPROWADZENIE

W historii Kościoła katolickiego wykształcił się specyficzny system gromadzenia i dysponowania środkami materialnymi – system beneficjalny. Polegał on na powstawaniu wyodrębnionych mas majątkowych, przeważnie nieruchomości ziemskich – beneficjów, z których pożytki służyły utrzymaniu duchowieństwa oraz prowadzeniu dzieł apostolatu i miłości przez kościelne osoby prawne. W prawie kościelnym beneficja przetrwały do czasu Soboru Watykańskiego II. W dekrete o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis* Soboru Watykańskiego II postanowiono bowiem, iż system beneficjalny „[...] należy porzucić lub przynajmniej tak zreformować, aby stronę beneficjalną, czyli prawo do dochodów z uposażenia złączonego z urzędem, uważać za coś drugorzędnego [...] w stosunku do obowiązków służących realizacji celu duchowego” (DPK 20). W konsekwencji w Kodeksie Prawa Kanonicznego instytucja beneficjów, która stanowiła bazę utrzymania dla duchownych, została pominięta. Wspomina o nich warunkowo jedynie kan. 1272, zalecając ich stopniową likwidację i przeniesienie ich dóbr na rzecz diecezjalnego instytutu wynagrodzeń dla osób duchownych (por. kan. 1274 § 1). Pojawiła się zatem konieczność ponownego prawnego uregulowania sposobu utrzymania osób duchownych.

Ks. dr DARIUSZ WALENCIK – adiunkt Katedry Nauk Prawno-Ustrojowych, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego; adres do korespondencji: ul. Plebiscytowa 5, 45-359 Opole; e-mail: darwalencik@op.pl

Już ojcowie soborowi podjęli uchwałę, aby duchowni oddani służbie Bożej w pełnieniu urzędu sobie powierzonego otrzymywali wynagrodzenie – *remuneratio*, które byłoby zasadniczo takie same dla wszystkich, którzy się znajdują w tych samych warunkach, i adekwatne do ich stanu (por. DK 20). W 1971 r., w dokumentach: *De iustitia in mundo*¹ i *De sacerdotio ministeriali*², Synod Biskupów stwierdza, iż zapłata (wynagrodzenie) należna duchownym za ich posługę w Kościele jest wymogiem sprawiedliwości (*officium iustitiae*). Dzięki temu została umożliwiona nowa regulacja prawna kwestii wynagrodzenia duchownych w reformowanym CIC 1917. Nowy Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 281 § 1 stwierdza, że duchowni wypełniający w Kościele posługę zasługują na wynagrodzenie (*remuneratio*). Użycie czasownika *merere* wskazuje na wyraźne odniesienie się ustawodawcy do wypowiedzi Chrystusa, który – rozsyłając uczniów po Judei celem głoszenia Dobrej Nowiny – poleca im korzystać z tego, co ludzie za to w zamian im ofiarują, bowiem „zasługuje robotnik na swoją zapłatę” (Łk 10, 7)³. W związku z tym na wszystkich wiernych spoczywa obowiązek wspomagania Kościoła w potrzebach dotyczących kultu, dzieł apostołatu i miłości oraz utrzymania duchowieństwa (por. kan. 222 § 1 KPK). Również biskup diecezjalny ma obowiązek zabezpieczyć sprawiedliwe wynagrodzenie i odpowiednią opiekę socjalną duchownym, którzy spełniają posługę dla dobra powierzonej mu diecezji (por. kan. 384). W tym celu w każdej diecezji powinien istnieć specjalny instytut gromadzący dobra i ofiary przeznaczone na utrzymanie duchownych, którzy pełnią służbę dla dobra diecezji, chyba że zaspokojeniu ich potrzeb zaradzono inaczej (por. kan. 1274 § 1, 2).

2. ANALIZA NORM KODEKSOWYCH

Kodeks Prawa Kanonicznego rozwinął wytyczne Soboru Watykańskiego II⁴ dotyczące utrzymania duchownych i ujął je w normy prawne, w których zrezygnowano z systemu beneficjów, prebend i prawa tytułu

¹ Por. Synodus Episcoporum 1971, *De iustitia in mundo*, 30 XI 1971 (dalej cyt. IM), III, AAS 63(1971), s. 923-942; tekst polski w: PPK, t. V, z. 2, n. 9649-9273d.

² Por. Synodus Episcoporum 1971, *De Sacerdotio ministeriali*, 30 XI 1971 (dalej cyt. SM), II, II, 4, AAS 63(1971), s. 897-922; tekst polski w: PPK, t. V, z. 2, n. 9524-9648.

³ Por. Mt 10, 10; 1 Kor 9, 7; 1 Tm 5, 18. Święty Paweł w 1 Kor 9, 14 pisze, iż „Pan postanowił, ażeby z Ewangelii żyli ci, którzy głoszą Ewangelię”.

⁴ Por. DK 20-21; DB 16.

święceń⁵, a zastosowano inną podstawę prawną, mianowicie odpowiednie utrzymanie duchownych powiązано z instytucją prawną inkardynacji oraz przynależnością do prezbiterium Kościoła partykularnego i wykonywaną posługą, które prawnie determinowane są przez inkardynację. Tak więc ustawodawca kościelny uznał, że podstawą prawną utrzymania duchownych jest ostatecznie stosunek inkardynacji⁶, tak iż godziwe utrzymanie duchownych należy do treści warunków inkardynacji⁷. Zabezpieczenie wystarczającego, godnego (odpowiedniego) i dożywotniego utrzymania finansowo-ekonomicznego jest świadczeniem wzajemnym za to, że duchowny powierzył się i pozostaje nieodwracalnie na całe życie w całkowitej, zupełnej, nieograniczonej czasowo i przestrzennie służbie w Kościele oraz że został wyświęcony dla posługi z wynikającą z powyższego faktu pełną dyspozycyjnością. Na mocy inkardynacji do Kościoła partykularnego duchowny diecezjalny ma zatem prawo do utrzymania, a ordynariusz inkardynacji ma prawny obowiązek zagwarantować i urzeczywistnić to utrzymanie⁸.

Aby zrealizować to zadanie, winna być – w myśl kan. 1274 KPK – utworzona w każdej diecezji instytucja zbierająca dobra i ofiary wiernych przeznaczone na utrzymanie duchownych spełniających posługę dla diecezji, zgodnie z postanowieniem kan. 281 KPK, oraz na ubezpieczenie społeczne duchownych, przy założeniu, iż nie zaradzono tej sprawie w inny sposób. Odwołując się do kan. 281, uznaje się tym samym przepisy tego kanonu za miarodajne, jeśli chodzi o utrzymanie duchownych, mimo że w kan. 281 nie

⁵ Por. H. S c h m i t z, *Die Bestimmungen des can. 1272 CIC zum Benefizialrecht*, „Archiv für katholisches Kirchenrechts” (dalej cyt. AfkKR), 55(1986), s. 443-460; t e n ż e, *Besoldung und Versorgung des Diözesanklerus vom ausgehenden 18 Jahrhundert bis zur Rechtslage aufgrund des Codex Iuris Canonici von 1983*, Egelsbach–Frankfurt–Washington 1995, s. 97; V. De P a o l i s, *Il sistema beneficiale ed il suo supramento. Dal Concilio Vaticano II ai nostri giorni*, [w:] Autori V a r i, *Il sostentamento del clero. Nella legislazione canonica e concordataria italiana*, Città del Vaticano 1993, s. 21-31.

⁶ Według niektórych autorów ordynariusz inkardynacji, już zgodnie z normami zawartymi w CIC 1917, niezależnie od prawa tytułu święceń, na podstawie warunków inkardynacji zobowiązany był zabezpieczyć swoim duchownym odpowiednie utrzymanie – por. V. B e s t e, *Introductio in Codicem*, Neapol 1961⁵, s. 174; K. M ö r s d o r f, *Lehrbuch des Kirchenrechts*, Bd. I, Padeborn 1964¹¹, s. 249.

⁷ Por. H. S c h m i t z, *Die Inkardination im Hinblick auf die konsoziativen Strukturen*, [w:] *Das konsoziative Element in der Kirche*, Hrsg. W. Aymans, K.-Th. Geringer, H. Schmitz, St. Ottilien 1989, s. 701-710.

⁸ Por. t e n ż e, *Besoldung und Versorgung des Diözesanklerus*, s. 98; t e n ż e, *Die Sustentation der Kleriker*, [w:] *Administrator bonorum. Oeconomus tamquam paterfamilias. S. Ritter zum 70 Geburtstag*, Hrsg. H. Paarhammer, Salzburg 1987, s. 180.

ma mowy o *sustentatio*, tylko o *remuneratio*⁹. W celu głębszego zrozumienia przepisów kan. 1274 należy zatem przeanalizować zasadniczą treść kan. 281 w kontekście pozostałych wypowiedzi KPK dotyczących utrzymania duchownych i jego związku z prawem inkardynacji. Zgodnie z nimi duchowny ma prawo do utrzymania obejmującego *remuneratio* oraz *praevidentia socialis* i *assistentia socialis*¹⁰. Roszczenie dotyczące prawa do utrzymania jest zatem roszczeniem kompleksowym, obejmującym prawo do wynagrodzenia za aktywną służbę, jak również prawo do pomocy socjalnej w formie opieki prewencyjnej i społecznej na wypadek choroby, inwalidztwa i starości¹¹.

To roszczenie prawne ustaje jedynie w sytuacji utraty stanu duchownego¹² lub gdy duchowny bezprawnie wzbrania się przed przyjęciem urzędu. Jednakże w przypadku utraty stanu duchownego ordynariusz jest zobowiązany, ze względu na obowiązek miłości i słuszości, przyjść z pomocą „[...] w możliwie najlepszy sposób” temu, kto został wydalony, aby nie znalazł się w sytuacji autentycznej biedy z powodu wymierzonej mu kary (por. kan. 1350 § 2 KPK)¹³. Roszczenie prawne do utrzymania trwa nadal w przypadku wymierzenia kary duchownemu, jak to przewiduje kan. 1350 § 1 KPK, z załóżeniem jednak, iż duchowny nie dopuścił się czynów kryminalnych, podlegających karze, które czynią go niezdatnym do powierzenia mu urzędów duchownych. Posiadanie tego, co konieczne do godnego utrzymania, jest bowiem prawem, które kanoniczny system karny przyznaje duchownemu¹⁴. Uprawnienie to ustaje wtedy, gdy duchowny został ukarany karą ekskomunikacji, po wyroku lub dekreście stwierdzającym bądź wymierzającym karę; wówczas traci on prawo pobierania wynagrodzenia z tytułu posiadanej w Kościele godności, urzędu lub zadania (por. kan. 1331 § 2 nr 5). Jeśli duchowny został ukarany interdyktem (por. kan. 1332), nie wchodzi w rachubę możliwość po-

⁹ Por. tamże, s. 177.

¹⁰ Por. KPK, kan. 281 § 1, 2; 1274 § 1, 2; KKKW, kan. 390 § 1, 2.

¹¹ Por. S c h m i t z, *Besoldung und Versorgung des Diözesanklerus*, s. 98.

¹² Por. KPK, kan. 290-293; H. J. F. R e i n h a r d t, *Recht auf Unterhalt und Versorgung*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici von 1983*, Hrsg. K. Lüdicke (dalej cyt. MK), 281/6; H. S c h m i t z, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 180; V. D e P a o l i s, *Amisio status clericalis*, „Periodica de re morali, canonica, liturgica” (dalej cyt. PRMCL), 81(1992), s. 251-282; H. P r e e, *Priester ohne Amt. Probleme um die amisio status clericalis und ihre kirchenrechtlichen Rechtsfolgen*, [w:] *Scientia canonum. Festschrift für F. Potoschnig*, Hrsg. H. Paarhammer, A. Rinnerthaler, München 1991, s. 233-273.

¹³ Por. A. C a l a b r e s e, *Diritto penale canonico*, Alba 1990, s. 160.

¹⁴ Por. A. G. M i z i ń s k i, *Normy własne kanonicznego procesu karno-sądowego*, „Prawo-Administracja-Kościół”, 2(2002), nr 2-3, s. 161.

zbawienia go dóbr duchowych, jak urzędy czy inne zadania kościelne, oraz dóbr doczesnych, na przykład wynagrodzenia z racji sprawowanych urzędów kościelnych¹⁵. Z kolei w przypadku ukarania duchownego karą suspensy ogólnej (por. kan. 1333 § 1) zabrania się mu m.in. wykonywania wszystkich uprawnień lub zadań związanych z urzędami, pobierania dochodów, ofiar mszalnych, pensji czy innych podobnych świadczeń, należnych z racji wykonywania urzędu lub posługi kościelnej, podlegających kompetencji przełożonego, który wymierzył karę suspensy; nie obejmuje ona więc dochodów płynących z innych źródeł¹⁶. Zgodnie z kan. 1333 § 1 suspensa częściowa przybiera różne formy, stąd przełożony kościelny ma szerokie możliwości jej stosowania, a mianowicie może duchownemu, któremu wymierzono taką karę, zabronić na przykład wykonywania wszystkich lub niektórych uprawnień bądź zadań związanych z posiadaniem przez niego urzędem; pobierania dochodów, ofiar mszalnych, pensji lub innych podobnych wynagrodzeń, będących w ramach kompetencji tego przełożonego. Suspensa zabraniająca pobierania dochodów, stypendium, pensji czy innych podobnych zawiera przy tym w sobie obowiązek zwrócenia przez suspendowanego wszystkiego, co zostało bezprawnie przyjęte, nawet w dobrej wierze (por. kan. 1333 § 4).

Już w tych krótkich uwagach wprowadzających można zauważyć dwa terminy stale używane: wynagrodzenie (*remuneratio*) i utrzymanie (*sustentatio*). Wynagrodzenie polega na wypłaceniu świadczeń za konkretną, aktualną działalność (wyświadczoną posługę) osobom będącym w stosunku pracy z kościelnymi jednostkami organizacyjnymi¹⁷ i którym na podstawie sprawowania urzędu lub posługi przysługuje jej wypłacenie¹⁸. Pojęcie „utrzymanie” natomiast, użyte w KPK, samo w sobie nie jest ścisłe, gdyż w szerokim znaczeniu określa to, co dla zaspokojenia potrzeb życiowych jest niezmiennie i konieczne¹⁹. W ścisłym, specyficznym sensie używane jest ono jako pojęcie nadrzędne, które obejmuje różne pojedyncze elementy składowe – okreś-

¹⁵ Por. E. P r z e k o p, *Przewodnik duszpasterski według Kodeksu Jana Pawła II*, Olsztyn 1990, s. 221.

¹⁶ Por. tamże, s. 222.

¹⁷ Szerzej na ten temat zob.: T. B a c h, *Kościelne jednostki organizacyjne jako podmiot zatrudniający według polskiego prawa pracy*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 31(1984), z. 5, s. 121-134.

¹⁸ Por. S c h m i t z, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 179; G. M a r c u z z i, *Il sostentamento del clero. Nella normativa codiciale latina*, [w:] Autori V a r i, *Il sostentamento del clero nella legislazione canonica e concordataria italiana*, s. 34.

¹⁹ Por. *sustentatio necessaria*: KPK, kan. 1650 § 2; 1154; 1689; *sustentatio egenarum*: KPK, kan. 640.

lane terminami: *remuneratio*, *assistentia socialis*²⁰, *praeventia socialis* i *securitas socialis*²¹ – dlatego, że odpowiadające im działania gwarantują zapewnienie tego, co konieczne do życia²².

Assistentia socialis jest wyrażeniem fachowym, dotyczącym działalności instytucji publicznych aktualizujących funkcję państwa w celu zabezpieczenia potrzeb obywateli²³. Pojęcie to, użyte w KPK, obejmuje również obowiązek roztoczenia opieki i udzielenia pomocy materialnej w czasie choroby²⁴, niezdolności do pracy, inwalidztwa i starości²⁵. *Praeventia socialis* – w szerszym znaczeniu – jest ogółem środków o charakterze wspomagającym, oddanych na rzecz jakiejś kategorii osób; z punktu widzenia obywateli *praeventia socialis* definiuje się jako zespół instytucji prawnych dążących do zapobiegania lub wynagrodzenia strat fizycznych czy ekonomicznych, jakie mogą przytrafić się pracownikom²⁶. Jest to wyrażenie fachowe, wyrażające zagwarantowanie socjalnego bezpieczeństwa (*securitas socialis*) duchownym i pracownikom kościelnym²⁷, skierowane ku przyszłości, o którą należałoby się zatroszczyć, podczas gdy *assistentia socialis* jest jej aktualizacją w formie konkretnej pomocy na wypadek choroby, inwalidztwa czy starości²⁸.

Terminy: *securitas socialis*, *assistentia socialis*, *praeventia socialis* – jako nowe w prawie kanonicznym²⁹ – wskazują na to, iż obecnie prawo do utrzymania nie może być pozostawione do realizacji poszczególnym duchownym. Kodeks Prawa Kanonicznego jednoznacznie zdecydował o socjalnym zabezpieczeniu duchowieństwa, a troskę o jego zorganizowanie i zagwarantowanie powierzył kompetencji władzy kościelnej (zwierzchnik inkardynacji, Konferencja Biskupów), a nie osobom zainteresowanym³⁰. Duchowny,

²⁰ Por. KPK, kan. 281 § 2; 384.

²¹ Por. KPK, kan. 1274 § 2; V. R o v e r a, *De structuris oeconomicis in Ecclesia renovandis*, PRMCL 60(1971), s. 208.

²² Por. S c h m i t z, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 179; M a r c u z z i, *Il sostentamento del clero*, s. 34.

²³ Por. tamże.

²⁴ Por. KPK, kan. 231 § 2, gdzie jest mowa o *assistentia sanitaria*.

²⁵ Por. KPK, kan. 281 § 2; 384.

²⁶ Por. M a r c u z z i, *Il sostentamento del clero*, s. 34.

²⁷ Por. KPK, kan. 231 § 2; 1274 § 2.

²⁸ S c h m i t z, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 179.

²⁹ W CIC 1917 co prawda użyto sześć razy terminu *assistentia*, jeden raz terminu *securitas*, ani razu terminu *praeventia*, jednakże żaden z nich nie występował w połączeniu z przymiotnikiem *socialis* – por. M a r c u z z i, *Il sostentamento del clero*, s. 36.

³⁰ S c h m i t z, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 181.

który poświęcił się dożywotnio i bez ograniczeń służbie w Kościele, winien zatem być w takim położeniu, aby bez obaw co do przyszłości mógł się w pełni i zupełnie oddać swojej służbie. Tym samym Kościół dzięki przyjęciu zasady zapewnienia utrzymania duchownym i innym pracownikom kościelnym (*sustentationsprinzip*) dostosował swoje prawo do praw socjalnych normowanych przez ustawodawstwo cywilne³¹. Co więcej, z zasady *sustentationsprinzip* nie zostało usunięte założenie wynagradzania duchownych poprzez świadczenia finansowe za pełnioną posługę, co oznacza, iż utrzymanie duchownego w poszczególnym przypadku musi być każdorazowo dostosowane do natury urzędu i zadania, jak i okoliczności miejsca i czasu³².

W obecnie obowiązującym kodeksie termin *remuneratio*³³, odnoszący się tylko do duchowieństwa, użyty jest w kan. 191 § 2 – wynagrodzenie dla duchownego przeniesionego na inny urząd; w kan. 263 – wynagrodzenie profesorów seminariów; w kan. 281 § 1, 3 – wynagrodzenie duchownych i diakonów stałych, którzy w pełnym wymiarze oddają się posłudze kościelnej; w kan. 418 § 2 n. 2, który jest zastosowaniem kan. 191 § 2 w odniesieniu do biskupa; w kan. 531 w połączeniu z kan. 551 KPK – wynagrodzenie duchownych pełniących funkcje w duszpasterstwie parafialnym. Kanonem najbardziej znaczącym w tym kontekście jest kan. 281 § 1, 3, gdyż wskazuje na charakterystyczne cechy wynagrodzenia, określając je jako słuszne i należne w odniesieniu do duchownych i diakonów stałych, którzy całkowicie poświęcają się posłudze kościelnej. Pojęcie *remuneratio* w kan. 281 § 1 obejmuje przy tym zarówno wynagrodzenie duchownych pełniących aktualnie posługę, jak i będących w stanie spoczynku³⁴.

³¹ Nie można jednocześnie nie dostrzec faktu, iż normy KPK pozostają pod wpływem praw socjalnych, jak również prawa pracy. Wydają się to potwierdzać źródła kan. 281, przede wszystkim zaś wypowiedzi Synodu Biskupów z 1971 r. zawarte w dokumentach *De iustitia in mundo* III i *De sacerdotio ministeriali* II, II, 4, gdzie podkreślono, iż duchowni i zakonnicy mają prawo do pracy i płacy.

³² Por. S c h m i t z, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 179-180; J. K r u k o w s k i, *Komentarz do kan. 281*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II, cz. 1, Księga II: *Lud Boży*, cz. I: *Wierni chrześcijanie*, cz. II: *Ustrój hierarchiczny*, red. J. Krukowski (dalej cyt. *Komentarz do KPK*), Poznań 2005, s. 105.

³³ W CIC 1917 termin *remuneratio* występował dwa razy – w can. 476 § 1 i 1535. Znaczenie terminu jest takie samo, jak w obecnym kodeksie: wynagrodzenie za wykonywaną posługę.

³⁴ Por. H. S c h m i t z, *Die Weisungen des Vaticanum II zur Altersversorgung der Presbyter*, [w:] *Ius et salus animarum. Festschrift für B. Panzram*, Hrsg. U. Mosiek, H. Zapp, Freiburg 1972, s. 139-158, zwłaszcza s. 141 z przypisem 13.

Z kolei termin *sustentatio* w odniesieniu do duchowieństwa również użyty jest kilkakrotnie w KPK³⁵, na przykład w kan. 281 § 3 oraz w kan. 1274. We wszystkich innych kanonach dotyczących duchowieństwa termin *sustentatio* jest połączony z jednym lub kilkoma przymiotnikami oraz cechami. W kan. 295 § KPK mowa jest o *decora sustentatio* – godziwym utrzymaniu duchownych inkardynowanych do prałatur personalnych; w kan. 402 § 2 i 707 § 2 – o *congrua et digna sustentatio* – co przetłumaczono na język polski jako właściwe i godziwe utrzymanie emerytowanego biskupa diecezjalnego oraz utrzymanie odpowiednie i godziwe emerytowanego biskupa zakonnika; w kan. 538 § 3 jest mowa o *congrua sustentatio et habitatio* – czyli o odpowiednim utrzymaniu i mieszkaniu dla emerytowanego proboszcza. Jest też wreszcie seria kanonów, które zawierają termin *sustentatio* w połączeniu z przymiotnikiem *honestas*³⁶.

Użycie przymiotników, w połączeniu z pojęciem *sustentatio*, według G. Marcuzziego wskazuje nie tylko na różne rozłożenie akcentów, lecz również może ustalić pewną gradację odnośnie do zakresu samego zwrotu. Mianowicie ogólna cecha dotycząca utrzymania duchownych charakteryzuje je jako sprawiedliwe (*honestas*). W związku z utrzymaniem duchownych inkardynowanych do prałatur personalnych prawodawca stwierdza, iż winno ono być godne (*decora*), zatem – odpowiednie do okoliczności, wymagań i pozycji społecznej. Można by rzec, iż chodzi tutaj o wyższy stopień w odniesieniu do poprzedniego, który uwzględnia specyficzne zadania prałatur personalnych (por. KPK, kan. 294) i domaga się zwrócenia szczególnej uwagi na utrzymanie duchownych, którzy zadania te mają realizować. Wreszcie prawodawca używa pojęcia „odpowiednie utrzymanie” (*congrua sustentatio*) – tzn. słuszne, godziwe, proporcjonalne, czyli takie, które jest adekwatne do potrzeb emerytowanego proboszcza czy biskupa i zapewnia poczucie godności i szacunku³⁷.

Prawne roszczenia duchownych odnośnie do utrzymania kan. 281 KPK formułuje powściągliwie i ostrożnie. Nie ma w nim bowiem mowy o prawie duchownych do wynagrodzenia i pomocy socjalnej, stwierdza się tylko, iż duchowni powinni otrzymać wynagrodzenie (*remunerationem merentur*)³⁸.

³⁵ W CIC 1917 wielokrotnie pojawia się termin *sustentatio*, przykładowo w can. 122; 1296; 2299 § 3.

³⁶ Por. KPK, kan. 222 § 1; 269 n. 1; 282 § 2; 384; 1254 § 2; 1350.

³⁷ Por. M a r c u z z i, *Il sostentamento del clero*, s. 37.

³⁸ Por. KPK, kan. 281 § 1, § 3.

Świeccy wykonujący posługę w Kościele mają natomiast wyraźnie zagwarantowane prawo do wynagrodzenia i pomocy socjalnej (*ius habent ad honestum remunerationem*)³⁹. Różnica w sformułowaniach obu norm jest zasadnicza. W konsekwencji można powiedzieć, iż duchowni – w odróżnieniu od świeckich pełniących służbę w Kościele – nie mają w ścisłym sensie roszczenia prawnego odnośnie do wynagrodzenia i pomocy socjalnej, niemniej mają podstawę do ubiegania się o jego realizację⁴⁰.

Jednakże słowo *mereri* nie może być interpretowane w sensie łaskawego działania, które wynika z dobrej woli, humanitarnych zasad czy upodobania władz kościelnych, a które nie zawiera ścisłego roszczenia prawnego. Utrzymanie nie jest prezentem czy gratyfikacją ze strony Kościoła w stosunku do duchownego; jest raczej zasługą (*merces*) i stanowi obowiązek sprawiedliwości (*officium iustitiae*)⁴¹. Nie można zatem przeoczyć faktu, że ustawodawca kościelny nie osadził zasady zapewnienia utrzymania (*sustentationsprinzip*) z pożądaną i konieczną wyrazistością w samym tekście kan. 281 KPK. Również prawo duchowieństwa diecezjalnego do pomocy socjalnej nie jest dostatecznie jasno sformułowane, chociaż elementy takie istnieją⁴². Powyższe braki wpłynęły hamująco na ustawodawstwo partykularne, gdyż w ustawodawstwie powszechnym, na którym się ono opiera, nie ma precyzyjnie ujętego prawa do utrzymania⁴³. Niemniej jednak wielu kanonistów stwierdza i podaje różne uzasadnienia faktu, iż w kan. 281 KPK mamy do czynienia z unormowanym roszczeniem prawnym⁴⁴. W odniesieniu do powyższej kwestii można się także powołać na systematykę kodeksu, bowiem wspomniany kanon wchodzi w skład rozdziału III (*Obowiązki i prawa du-*

³⁹ Por. KPK, kan. 231 § 2.

⁴⁰ Por. T. M a r c h i, *La remunerazione dei chierici nel nuovo Codice*, [w:] Autori V a r i, *Lo stato giuridico dei ministri sacri nel nuovo Codex Iuris Canonici*, Libreria Editrice Vaticana 1984, s. 191: „non di un diritto in senso stretto, ma di un interesse legittimo”.

⁴¹ Por. S M I I, II, 4; S c h m i t z, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 181; R e i n h a r d t, *Recht auf Unterhalt und Versorgung*, MK 281/1.

⁴² G. D o l e, *L'assicurazione dei chierici nel diritto comparati*, [w:] Autori V a r i, *Lo stato giuridico dei ministri sacri nel nuovo Codex Iuris Canonici*, s. 203.

⁴³ Por. S c h m i t z, *Besoldung und Versorgung des Diözesanklerus*, s. 99.

⁴⁴ Por. H. S c h w e n d e n w e i n, *Das neue Kirchenrecht*, Graz 1983, s. 153; t e n ż e, *Das Recht und Pflichten der Kleriker*, [w:] *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Hrsg. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1983, s. 207; R. P u z a, *Katholisches Kirchenrecht*, Heidelberg 1986, s. 169; N. R u f, *Das Recht der katholischen Kirche*, Freiburg 1983, s. 91; S c h m i t z, *Besoldung und Versorgung des Diözesanklerus*, s. 98; t e n ż e, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 185; R e i n h a r d t, *Recht auf Unterhalt und Versorgung*, MK 281/3.

chownych), tytułu III (*Święci szafarze, czyli duchowni*) oraz Księgi II (*Lud Boży*) KPK. Ponieważ w tym przypadku nie chodzi o żadne zobowiązanie obligujące duchownych, kan. 281 winien być interpretowany jako uzasadnione prawo osób duchownych. Historia kodyfikacji wspomnianego kanonu wydaje się potwierdzać powyższą konstatację. Komisja do spraw Reformy CIC 1917 opracowała już w październiku 1966 r. katalog zawierający prawa duchownych⁴⁵, w którym zamieszczono – zgodnie ze wskazaniem dekretu o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis* Soboru Watykańskiego II – prawo do wynagrodzenia i pomocy socjalnej⁴⁶. Wyraźnie uznano tym samym roszczenie prawne (*ius ad*) duchownych odnośnie do utrzymania⁴⁷. W sprawozdaniu Komisji z 1971 r., które opiera się na wynikach prac I sesji (24-28 X 1966 r.), również wyraźnie uwzględniono powyższe roszczenie prawne, zwracając jednocześnie uwagę na konieczność poprawienia, przetworzenia i doprecyzowania prowizorycznych sformułowań⁴⁸. W zaproponowanym bowiem – na I sesji – tekście normy *et pro ministerio ecclesiastico quod exercent* niejasne było, czy roszczenie prawne powinno być związane z relacją faktycznie wykonywanej służby w Kościele, czy też z faktem przyjęcia przez duchownego święceń sakramentalnych, które przeznaczają osobę do pełnienia posługi w Kościele, a także czy zasada zapewnienia wynagrodzenia jest od strony praw socjalnych i prawa pracy wystarczająco uzasadniona.

Z kolei schemat Księgi II *De Populo Dei* z 1977 r. zawiera opracowany na nowo tytuł: *De clericorum obligationibus et iuribus*⁴⁹. W tytule tym znajduje się can. 141, będący nowym ujęciem normy dotyczącej prawa du-

⁴⁵ Por. „Communicationes” (CommCan), 16(1984), s. 158-195; R e i n h a r d t, *Recht auf Unterhalt und Versorgung*, MK 281/1.

⁴⁶ CommCan 16(1984), s. 171: „Etiam ius ad honestam remunerationem affirmari debet, et quidem, iuxta omnes, secundum praescripta Decreti Presbyterorum ordinis”.

⁴⁷ Por. tamże, s. 171 i 191: (Canon novus): „§ 1 Clericis ius est ut pro ministerio ecclesiastico quod exercent, ratione habitae tum ipsius muneris naturae tum locorum temporumque condicionum, remunerationem percipiant suae condicioni congruam quaque possint necessitatibus vitae suae et illorum qui servitio suo se dedicant providere atque etiam indigentibus per se ipsos aliqua ratione subvenire.

§ 2 Item ipsius ius est ut provideatur suae congruenti praeventivae et assistentiae sanitariae, utque prospiciatur suae sustentationi, si infirmitate, invaliditate aut senectute laborant”.

⁴⁸ Por. CommCan 3(1971), s. 195-196: „ius etiam eorum ut honestam et congruam remunerationem percipiant atque ut provideatur suae congruenti praeventivae et assistentiae sanitariae et ut respiciatur suae sustentationi si infirmitate, invaliditate aut senectute laborant”.

⁴⁹ Por. *Schema canonum Libri II De Populo Dei*, Typis Polyglottis Vaticanis 1977, s. 62-68.

chowienia do utrzymania. W tekście normy nastąpiło jednakże kilka istotnych zmian⁵⁰. Najważniejszą z nich jest ta, iż prawodawca nie mówi o jednym prawie duchownych (*ius*), tylko używa zwrotu: *remunerationem merentur* (§ 1) i *providendum ut gaudeant sociali adsistentia* (§ 2). Skreślono termin *sustentatio* w § 2. Relację pomiędzy służbą w Kościele a wynagrodzeniem ujęto przyczynowo, tzn. jako relację przyczyna–skutek: *Clerici cum ministerio ecclesiastico se dedicent*⁵¹. Can. 141 schematu Księgi II *De Populo Dei* z 1977 r. wszedł bez zmian jako can. 255 do schematu CIC z 1980 r.⁵² Wówczas pojawiły się w stosunku do niego zastrzeżenia ze strony członków poszerzonej Komisji do spraw Reformy CIC 1917 oraz życzenia dotyczące zmian nadesłane przez Konferencje Biskupów⁵³. Postulowano m.in. ściślejsze dostosowanie tekstu normy do tekstu n. 20 dekretu o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis* Soboru Watykańskiego II argumentując, iż fundamentalną racją wynagrodzenia duchownych jest służba Bogu i Kościołowi, a to zostaje osłabione poprzez wprowadzenie pojęcia *ministerium ecclesiasticum*. Jednakże odmowna odpowiedź komisji wskazuje na głębsze znaczenie pojęcia *ministerium ecclesiasticum*, które w tym kontekście określa nie tylko przekazany duchownemu konkretny kościelny urząd, lecz również przekazane mu sakramentalnie ukierunkowanie na służbę⁵⁴. Zwrócono także uwagę na brak jednoznacznie i precyzyjnie sformułowanego roszczenia prawnego, co powinno się zaznaczyć w tekście normy, na przykład w użyciu zwrotu: *ius habent ad*⁵⁵. Innymi słowy, uznano, iż zastosowane sformułowania niewystarczająco uwydatniają prawo duchowieństwa do utrzymania. Udzielając odpowiedzi komisja stwierdziła, że aby rozwiązać powyższą wątpliwość, wystarczyłoby rzeczywiście w tekście kanonu użyć zwrotu, którego dosłowne brzmienie ustanawiałoby takie prawo. Nie uczyniono tego jednak, by uniknąć takiego sposobu wyrażania, które stawiałoby służbę kapłańską – w jej aspekcie prawnym – w kontekście eko-

⁵⁰ Por. tamże, s. 66: can 141 (novus): „§ 1 Clerici, cum ministerio ecclesiastico se dedicent, remunerationem merentur suae condicioni congruam, ratione habita tum ipsius muneris naturae tum locorum temporumque condicionum, quaque possint necessitatibus vitae suae necnon aequae retributioni eorum quorum servitio egent providere.

§ 2 Item providendum est ut gaudeant illa sociali adsistentia, qua eorum necessitatibus, si infirmitate, invaliditate aut senectute laborant, apte prospiciatur”.

⁵¹ Posłużono się tutaj składnią „cum causativum” + „coniunctivus”.

⁵² Por. *Schema Codicis Iuris Canonici*, Libreria Editrice Vaticana 1980, can. 255, s. 57.

⁵³ Por. *CommCan* 14(1982), s. 171-172.

⁵⁴ Por. tamże, s. 171, n. 1.

⁵⁵ Por. tamże, s. 172, n. 2.

nomiczno-finansowym. Ponadto zakres pojęcia *ministerium sacerdotale* (służba kapłańska) jest szerszy niż zakres znaczeniowy pojęć *officium* i *munus*⁵⁶.

H. Schmitz, komentując wyżej wspomnianą odpowiedź Komisji do spraw Reformy CIC 1917, uważa, iż nie można oprzeć się wrażeniu, że ułatwiono sobie odpowiedź na zarzuty konsultorów, pierwsza część tej odpowiedzi bowiem musi być widziana na tle całego tytułu dotyczącego obowiązków i praw przysługujących duchownym, i dlatego uwzględniając to, powinno się wyraźnie ustanowić prawo. Druga część odpowiedzi dotyczy natomiast innego zarzutu (wcześniej omówionego), mianowicie znaczenia i treści pojęcia *ministerium ecclesiasticum*, i nie jest zadowalająca i przekonująca. Co więcej, argumentacja zastosowana przez komisję jest niezgodna z zasadami poprawnej techniki ustawowej, według której określenia prawne muszą być ujęte w jasnym i precyzyjnym języku prawniczym⁵⁷. Niemniej należy stwierdzić, iż can. 255 schematu CIC z 1980 r., mimo nieprecyzyjnej redakcji, przyznaje duchownym roszczenie prawne odnośnie do utrzymania. Roszczenie to z kolei nie wynika ze sprawowania danego urzędu lub zadania, ale z pełnienia przez duchownego posługi w Kościele, której się całkowicie poświęcił i do której wykonywania został on ukierunkowany w święceniach sakramentalnych.

Can. 255 schematu CIC z 1980 r. znalazł się jako can. 284 w schemacie CIC z 1982 r. Dokonano w nim jednak kilku poprawek, które mogą być na pierwszy rzut oka ocenione jako wynik adiustacji tekstu⁵⁸. I tak w § 1 zmieniono *coniunctivus* na *indicativus*⁵⁹, a co za tym idzie – relacja między służbą a wynagrodzeniem duchownych nie może być widziana jako związek przyczynowy, gdyż *cum* w zdaniu pobocznym – jako *cum causativum* – musiałyby być połączone z *coniunctivus*. Relacja zatem między służbą a wynagrodzeniem jest ujęta jako związek czasowy, co potwierdza użycie *indicativus*, niemniej ten związek czasowy odpowiada tylko częściowo wypowiedzi

⁵⁶ Por. tamże, s. 172.

⁵⁷ Por. S c h m i t z, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 184.

⁵⁸ Por. *Codex Iuris Canonici, Schema novissimum*, Editrice Civitatis Vaticanae 1982, can. 284, s. 49: „§ 1 Clerici cum ministerio ecclesiastico **dedicant**, remunerationem merentur **quae** suae conditioni congruat, ratione habitae tum ipsius muneris naturae, tum locorum temporumque conditioni, quaque **ipsi** possint necessitatibus vitae suae necnon aequae retributioni eorum, quorum servitio egent, providere.

§ 2 Item providendum est ut gaudeant illa sociali assistentia, qua eorum necessitatibus, si infirmitate, invaliditate **vel** senectute laborent, apte prospiciatur”.

⁵⁹ W takiej sytuacji, tzn. zastosowania składni „cum” + „indicativus”, mamy do czynienia bądź z „cum relativum temporale” (które tłumaczymy: kiedy, potem, gdy), bądź z „cum iterativum temporale” (które tłumaczymy: każdorazowo, gdy, tak często jak).

zawartej w nrze 20 dekretu o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis* Soboru Watykańskiego II, będącej źródłem niniejszego kanonu⁶⁰. Zasadnicza część tej wypowiedzi „*servitio Dei dediti [...]*” – której znaczenie Komisja do spraw Reformy CIC 1917 chce nadać sformułowaniu przez nią użytemu: *cum ministerio ecclesiastico se dedicant* – byłaby rozumiana w kontekście czysto temporalnym, ewentualnie iteratywnym. I skoro wypowiedź ta – bardziej fundamentalna i o większym znaczeniu – miałaby być zawarta w użytym przez komisję sformułowaniu, to *cum* trzeba by rozumieć jako *cum coincidens*, tzn. że relacja między służbą a wynagrodzeniem duchownych pozostaje w czasowym i rzeczowym związku; co więcej – że służba i wynagrodzenie są ze sobą tak dalece czasowo i rzeczowo zespolone, że ta pierwsza automatycznie i równocześnie odpowiada temu drugiemu. Stąd też zdanie poboczne zaczynające się od *cum* należałoby tłumaczyć: *przez to, że*; podczas gdy duchowni wykonują posługę, otrzymują wynagrodzenie i mają do niego prawo⁶¹. Can. 284 schematu CIC z 1982 r. już bez dalszych zmian znalazł się jako kan. 281 w KPK.

Roszczenie prawne odnośnie do utrzymania przysługuje wszystkim duchownym, bez uszczerbku dla stałych diakonów, z uwzględnieniem ograniczeń zawartych w § 3 kan. 281 KPK⁶². Trzeba jednak – zwłaszcza dziś – pamiętać o tym, że powyższe prawo powinno być rozpatrywane wielopłaszczyznowo. Można niewątpliwie mówić o prawie do odpowiedniego i godziwego utrzymania (*congrua et decora sustentatio*), nie da się natomiast ustalić w tej materii jakiejś ogólnej normy. Kanon 281 § 1 KPK zakłada zdrowe zróżnicowanie⁶³, formułując zasadę, że wynagrodzenie duchownych należy tak oszacować, by byli oni w stanie zaspokoić potrzeby własnego życia, jak również tych, którzy im służą (np. pomoc domowa, sekretarka)⁶⁴. Duchowni powinni określać potrzeby własnego życia zgodnie z rzeczywistością

⁶⁰ Por. DK 20: „in implendo officio sibi commisso”. V. De P a o l i s, *I beni temporali nel Codice di Diritto Canonico*, „Monitor Ecclesiasticus”, 111(1986), s. 29: „che il clero ha diritto ad una egua remunerazione per il fatto che esercita un ufficio ministeriale nella diocesi”.

⁶¹ Por. S c h m i t z, *Die Sustentation der Kleriker*, s. 185.

⁶² Por. P a u l u s PP. VI, *Litterae apostolicae motu proprio Sacrum diaconatus ordinem datae. Generales normae de diaconatu permanenti in Ecclesia latina restituendo feruntur*, 18 VI 1967, IV, 19-21, AAS 59(1967), s. 697-704; tekst polski w: PPK, t. I, z. 1, n. 462-516; R e i n h a r d t, *Recht auf Unterhalt und Versorgung*, MK 281/7.

⁶³ To znaczy należy odrzucić zasadę skrajnego egalitaryzmu. Por. K r u k o w s k i, *Komentarz do kan. 281*, s. 104.

⁶⁴ Por. R e i n h a r d t, *Recht auf Unterhalt und Versorgung*, MK 281/4.

ich sytuacją, adekwatnie do własnej pozycji, czyli biorąc pod uwagę tylko to, co jest im konieczne do życia, i uwzględniając inne normy KPK⁶⁵. Przy ustalaniu wysokości godziwego wynagrodzenia (płacy godziwej) trzeba mieć na uwadze przede wszystkim możliwość posiadania tego, co ułatwia pracę duszpasterską, a więc różnego rodzaju pomocy duszpasterskich. Nie można pominąć również „spraw osobistych duszpasterza łącznie z godziwą rozrywką”⁶⁶.

Określenie „płaca godziwa”⁶⁷ ma swe źródło w katolickiej nauce społecznej, zgodnie z którą celem działań społecznych i ekonomicznych jest człowiek i godność osoby ludzkiej. Godność człowieka wymaga, aby wynagrodzenie za jego pracę również było godziwe. Płaca bowiem powinna w każdym wypadku zapewnić pracownikowi niezbędne środki egzystencji. Postulat ten ma pierwszeństwo przed argumentacją moralną na rzecz płacy powiązanej z wynikami (wkładem) pracy⁶⁸. W tym ujęciu prawo do sprawiedliwej zapłaty staje się jednym ze środków realizacji ludzkiego prawa do życia. Nie chodzi przy tym o minimum środków egzystencji, ale o zapewnienie poziomu życia „prawdziwie ludzkiego”, odpowiadającego godności osoby ludzkiej⁶⁹. Wydaje się, że warunkami regulującymi poziom godziwości utrzymania duchownych są m.in.:

⁶⁵ Por. KPK, kan. 281 §1, 2; 283 §2; 533 §2, 3; 550 §3; R e i n h a r d t, *Recht auf Unterhalt und Versorgung*, MK 281/3; E. P r z e k o p, *Przewodnik duszpasterski według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 19, 29.

⁶⁶ E. S z t a f r o w s k i, *Aspekty posługiwania proboszczowskiego*, „Prawo Kanoniczne”, 13(1970), nr 1-2, s. 85.

⁶⁷ Szerzej na ten temat zob.: J. W r a t n y, *Interpretacja prawna pojęcia płacy godziwej z polskiej perspektywy*, „Studia i Materiały” 1994, nr 8, s. 18-35; L. D y c z e w s k i, *Śluszna i sprawiedliwa płaca w ujęciu katolickiej nauki społecznej*, „Studia i Materiały” 1994, nr 8, s. 36-45; Z. J a c u k o w i c z, *Płaca godziwa w praktyce. Płaca minimalna*, „Studia i Materiały” 1994, nr 8, s. 90-98; J. W r a t n y, *Koncepcja płacy sprawiedliwej a niektóre aktualne problemy prawa pracy i polityki płac w Polsce*, „Etos”, 8(1995), nr 4, s. 133-141; L. D y c z e w s k i, *Płaca sprawiedliwa i śluszna*, „Etos”, 8(1995), nr 4, s. 113-121; Z. J a c u k o w i c z, *Płaca godziwa a minimum socjalne w Polsce*, „Etos”, 8(1995), nr 4, s. 142-153.

⁶⁸ W encyklice *Centesimus annus* Jan Paweł II pisze: „Ważniejsze niż logika wymiany równowartości i niż inne formy sprawiedliwości, które się z tym wiążą, jest to, co należy się człowiekowi, ponieważ jest człowiekiem, ze względu na jego wzniosłą godność” – I o a n n e s P a u l u s PP. II, *Litterae encyclicae Centesimus annus saeculo ab Litteris Encyclicis Rerum novarum transacto*, 1 V 1991, 34, AAS 83(1991), s. 793-867; tekst polski w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 619-702.

⁶⁹ Por. *Congregatio pro Doctrina Fidei, Instructio Libertatis conscientia. De libertate christiana et liberatione*, 22 III 1986, n. 86, AAS 79(1987), s. 593; tekst polski w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966-1994*, Tarnów 1995, s. 277.

(1) poziom wykształcenia – duchowni jako ludzie z wyższym wykształceniem powinni zarabiać na poziomie świeckich, którzy ukończyli studia wyższe, jednakże w niższej grupie płacowej;

(2) staż pracy (w tym przypadku okres pełnienia posługi w Kościele) – wysokość wynagrodzenia winna być wprost proporcjonalna do okresu służby: im okres ten jest dłuższy, tym uposażenie wyższe;

(3) zajmowane stanowisko (np. biskup, proboszcz, wikariusz, pracownik administracji kościelnej) – im bardziej odpowiedzialne, tym wysokość wynagrodzenia wyższa (przykładowo proboszcz powinien zarabiać więcej od wikariusza);

(4) środowisko życia – należy uwzględnić rodzaj środowiska i koszty utrzymania w tym środowisku, np. relacja wieś–miasto; w takiej sytuacji duchowny pracujący i przebywający na terenie miasta powinien zarabiać więcej;

(5) poziom materialny społeczeństwa – godziwość utrzymania nie ma charakteru bezwzględnego, zależy bowiem od stopy materialnej społeczeństwa; wynagrodzenie duchownych powinno kształtować się na poziomie średniej krajowej, a nawet poniżej niej; stylem życia duchowni powinni być bliscy przeciętnej, a raczej uboższej rodzinie⁷⁰.

Godziwy poziom życia duchownych powinien być kształtowany zatem przez podstawowe ich potrzeby ekonomiczne, społeczne i kulturalne, odpowiednio do stopnia rozwoju społeczeństwa, w którym żyją. Oznacza to, że wysokość wynagrodzenia musi być oceniana w powiązaniu z sytuacją społeczno-ekonomiczną każdego państwa, a co za tym idzie płaca otrzymywana przez najliczniejszą grupę duchownych może być w danej diecezji, metropolii czy na terenie podległym jednej Konferencji Episkopatu i w danym okresie czasu uznawana za reprezentatywny poziom dochodów duchownych. Jeżeli przyjęto tę płacę jako podstawę odniesienia, to wszystkie wynagrodzenia, które różnią się od niej w sposób nadmierny, nie powinny być traktowane jako wskaźnik godziwego poziomu życia w danej wspólnocie prezbiterium.

⁷⁰ Por. G. Feliciani, *Finansowanie instytucji kościelnych i utrzymanie duchowieństwa. Doświadczenia włoskie*, [w:] *Systemy finansowania instytucji kościelnych w Europie. Materiały Międzynarodowej Konferencji. Sandomierz 13-14 września 1999 r.*, red. J. Krukowski, Lublin 2000, s. 55; K r u k o w s k i, *Komentarz do kan. 282*, s. 106.

3. KRYTYCZNA OCENA WSPÓLNEJ KASY PARAFIALNEJ

Kanon 1274 § 1 poleca utworzenie w każdej diecezji specjalnej instytucji zbierającej dobra i ofiary, by w ten sposób uzyskać fundusze na wynagrodzenie wszystkich duchownych pełniących posługę na jej rzecz. W naszych rodzimych warunkach, jak dotąd, przepis ten nie został zrealizowany⁷¹, dlatego obowiązują zasady wydane przez biskupa diecezjalnego co do podziału dochodów zgromadzonych we wspólnej kasie parafialnej (*massa paroecialis*). Ofiary składane przez wiernych z okazji sprawowania sakramentów i sakramentaliów lub wykonywania szczególnych zadań parafialnych powinny być zatem przekazywane do wspólnej kasy parafialnej, chyba że wyraźna jest przeciwna wola ofiarodawcy⁷². Nawet jeśli by kto inny (niż proboszcz czy wikariusz) wykonał posługę w parafii, to jednak ofiary przyjęte z tej okazji powinien przekazać do kasy parafialnej, chyba że znowu jest temu przeciwna intencja ofiarodawcy (por. KPK, kan. 531). W takiej sytuacji proboszcz winien pamiętać o słusznym wynagrodzeniu duchownego⁷³, który pełnił w parafii jakąkolwiek służbę lub spełniał określone zadania parafialne⁷⁴. Do wspólnej kasy parafialnej nie należy jednak, według niektórych kanonistów⁷⁵, włączać ofiar mszalnych⁷⁶ ani też takich ofiar, które są składane jako dar osobisty dla konkretnego kapłana (*ad personam*) na podstawie wyraźnej woli ofiarodawcy⁷⁷.

Wszystkie zatem dochody zebrane dla kapłanów w parafii są łączone (*ad cumulum*) i dzielone według norm określonych przez biskupa po wysłuchaniu zdania Rady Kapłańskiej⁷⁸. Dlatego też biskup diecezjalny jako władza ustawodawcza w diecezji jest zobligowany wydać odpowiednie zarządzenie odnośnie do przeznaczenia ofiar uzyskanych z okazji wykonywania duszpa-

⁷¹ Por. P r z e k o p, *Przewodnik duszpasterski według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 19.

⁷² Por. KPK, kan. 531, 551.

⁷³ Ponieważ świeccy również mogą spełniać posługi i zadania w duszpasterstwie parafialnym, wydaje się nieporozumieniem, iż prawodawca mówi tylko o wynagrodzeniu duchownych. Por. H. P a a r h a m m e r, *Pfarrvermögen*, MK 531/4.

⁷⁴ Por. P r z e k o p, *Przewodnik duszpasterski według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 19.

⁷⁵ Por. tamże.

⁷⁶ Na terenie Archidiecezji Katowickiej istnieje tzw. system ósemkowy odnośnie do podziału ofiar mszalnych, który przewiduje przekazanie określonej części z każdej ofiary mszalnej do kasy parafialnej.

⁷⁷ Por. K r u k o w s k i, *Komentarz do kan. 531*, s. 436.

⁷⁸ Por. E I 136; H. P a a r h a m m e r, *Vermögensverwaltung und Pfarrvikar*, MK 551/1; t e n ż e, *Pfarrvermögen*, MK 531/4.

sterstwa parafialnego. Powyższe zarządzenie powinno wyraźnie uwzględnić dwie sprawy: po pierwsze, w jaki sposób i na jakie cele niniejsze ofiary mają być wykorzystane; po drugie, zagwarantować wynagrodzenie duchownym, którzy pełnią posługę w parafii⁷⁹. Kwestie trudne związane ze wspólną kasą parafialną dotyczą raczej praktyki aniżeli regulacji prawnej. Trzeba zauważyć, iż kasa parafialna, normowana w kan. 531 i 551 KPK, jest z punktu widzenia teologii życia i posługi kapłańskiej oraz kościelnej tradycji legislacyjnej niewątpliwie słuszna. Jej cel to rozwijanie ducha wzajemnego braterstwa⁸⁰ i dobrze rozumianej równości⁸¹, dawanie świadectwa życia ubogiego⁸². Przynosi ona wymierne korzyści zewnętrzne, a także umożliwia i ułatwia świadczenie pomocy ludziom biednym⁸³.

Przystępując do krytycznej oceny tego zagadnienia, warto najpierw uwzględnić bezsporne aspekty pozytywne omawianej regulacji prawnej⁸⁴. Wspólna kasa parafialna umożliwia przede wszystkim praktykę życia wspólnego, zwłaszcza w jego wymiarze materialnym. Umożliwia zaspokajanie potrzeb wszystkich duchownych pełniących posługę w parafii, a dzięki temu podtrzymywanie i rozwijanie braterskiej, zasadniczej równości – z uwzględnieniem natury zadania, jak i okoliczności miejsca i czasu. W ten sposób dobrowolne ubóstwo poszczególnych duchownych stanowi konieczną podstawę istnienia wspólnoty, która poprzez „samozaopatrzenie” członków byłaby zagrożona w swoim bycie. Co więcej, kan. 282 nakłada na duchownych szczególne obowiązki *simplicitas vitae* (§ 1) i *rectus usus bonorum*⁸⁵ (§ 2). Tak więc wszyscy duchowni – biskupi (por. DK 17), prezbiterzy, diakoni i diakoni stali (por. kan. 288) – są zobowiązani prowadzić skromny styl ży-

⁷⁹ Por. t e n z e, *Pfarrvermögen*, MK 531/5.

⁸⁰ Por. DK 8; KPK, kan. 550.

⁸¹ Por. P a u l u s PP. VI, Litterae apostolicae motu proprio *Ecclesiae Sanctae* datae. Normae ad quaedam exsequenda Sacrosancti Concilii Vaticani II decreta statuuntur, 6 VIII 1966, I, 8, AAS 58(1966), s. 757-787; tekst polski w: PPK, t. I, z. 1, n. 54-149.

⁸² Por. CIC 1917, can. 138; DK 16.17; SM II, II, 4; EI 137; KPK, kan. 282.

⁸³ Por. CIC 1917, can. 1473; DK 17; KPK, kan. 282; 222.

⁸⁴ W opracowaniu tego fragmentu, ze względu na analogię pomiędzy wspólną kasą parafialną a wspólnotą majątkową zakonników, skorzystałem z artykułu B. W. Zuberta: *Dochody zakonników i członków stowarzyszeń życia apostolskiego nabywane „własnym staraniem” lub „ze względu na instytut”*, [w:] *Służba i praca. Materiały II Międzynarodowego Sympozjum Prawa Zakonnego (Lublin, 17-18 X 1994)*, red. B. W. Zubert OFM, E. Szczot, Lublin 1996, s. 120-124.

⁸⁵ Por. KKKW, kan. 385 § 1; D. F a l t i n, *De recto usu bonorum ecclesiasticorum ad mentem Concilii Vaticani II*, „Apollinaris”, 40(1967), s. 409-441.

cia, zaleca się im także skromność w urządzeniu mieszkania oraz wyeliminowanie wszelkich pozorów rozrzutności, bogacenia się czy żądzы zysku⁸⁶.

Nałożone wszystkim wierzącym w kan. 222 § 2 KPK zobowiązanie wspomagania biednych z własnych dochodów⁸⁷ jest zatem celowo powtórzone w kan. 282 § 2 jako szczególny obowiązek duchownych⁸⁸. Do obowiązków proboszcza należy m.in. popieranie dzieł, poprzez które jest propagowany duch ewangeliczny, również w zakresie sprawiedliwości społecznej (por. kan. 528 § 1), a także szczególna troska o biednych, cierpiących, samotnych, wygnańców oraz przeżywających wyjątkowe trudności (por. kan. 529 § 1). Nierzadko zalecenie to będzie polegało na udzielaniu pomocy materialnej w chwilach nieszczęścia albo w czasie klęski żywiołowej⁸⁹. Proboszcz powinien także wspierać chorych, zwłaszcza bliskich śmierci. Odnowione obrzędy pogrzebowe zalecają, aby *pastor proprius* nie tylko duchowo pocieszył rodzinę zmarłego, lecz również w miarę potrzeby i możliwości udzielił jej pomocy materialnej⁹⁰.

Wspólna kasa parafialna przynosi wymierne korzyści w zakresie zewnętrznej działalności parafii, tj. wypełniania jej zadań eklezjalnych i społecznych. Niewątpliwie ułatwia ona parafiom pokonywanie różnych trudności ekonomicznych, a nawet realizację w niekorzystnych warunkach społecznych przedsięwzięć oraz inwestycji (np. działalności charytatywnej, prac remontowych, budowlanych), co przy większej indywidualizacji życia i dochodów byłoby w znacznym stopniu ograniczone. Poza tym roztropna i kompetentna administracja dobrami materialnymi, która odbywa się na zasadzie autonomii kasy parafialnej, może przyczynić się do praktyki życia w rzeczywistości ludzi ubogich i dzielenia się z nimi środkami finansowymi. Od dojrzałości kapłańskiej poszczególnych członków parafialnego zespołu duszpasterskiego, wspomaganej przez odpowiednie zwierzchnictwo proboszcza, zależy bowiem usta-

⁸⁶ Por. KKKW, kan. 385 § 2; szerzej na ten temat zob. m.in. R e i n h a r d t, *Pflicht zum einfachen Leben*, MK 282/1-3; K. G ó r a l, *Ubóstwo ewangeliczne kapłana w świetle „Pastores dabo vobis”*, „Dobry Pasterz”, 1994, z. 14, s. 102-105, J. J a k u b c z y k, *Ubóstwo kapłańskie w kontekście zmaterializowanego świata*, „Dobry Pasterz”, 1994, z. 14, s. 32-44.

⁸⁷ Por. KKKW, kan. 25 § 2.

⁸⁸ Por. R e i n h a r d t, *Beitragspflicht, Sorge für soziale Gerechtigkeit*, MK 222/5.

⁸⁹ P r z e k o p, *Przewodnik duszpasterski według kodeksu Jana Pawła II*, s. 15.

⁹⁰ Por. *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu Polski o pogrzebie i modlitwach za zmarłych*, nr 61, [w:] *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1995², s. 24.

lenie podstawowego standardu życia i odpoczynku⁹¹, wyposażenia domu parafialnego (probostwa)⁹², korzystanie z koniecznych środków technicznych, czyli praktycznie cała jakość życia i działalności⁹³.

Doświadczenie dowodzi wszakże, iż wspólna kasa parafialna powoduje także pewne skutki negatywne. Poniższe wyliczenie jest jedynie przykładowe i zaczerpnięto je z życzliwej, ale obiektywnej i krytycznej obserwacji socjologicznej i doświadczenia życia kapłańskiego. Wspólna kasa wydaje się stanowić pewne zagrożenie dla „pracowitego ubóstwa”, zasada wspólnej kasy w obowiązującym ujęciu normatywnym utrwała bowiem ducha „opiekuńczo-

⁹¹ Z kasy parafialnej pokrywa się na przykład wszystkie świadczenia wynikające z funkcjonowania parafii: koszty ogrzewania, światła, gazu, pensje personelu probostwa, wydatki na kuchnię (bez wystawności). Por. *Komunikat Biskupa Bielsko-Żywieckiego T. Rakoczego: Świadczenia finansowe w Diecezji Bielsko-Żywieckiej*, 15 XII 1994, „Kwartalnik Diecezjalny. Pismo Urzędowe Diecezji Bielsko-Żywieckiej”, 4(1994), s. 183.

⁹² Parafia zobowiązana jest zapewnić wikariuszowi odpowiednie mieszkanie pod nadzorem proboszcza. Mieszkanie to powinno być odpowiednio urządzone (umeblowanie, sanitaria) oraz ogrzane. Wszelkie koszty z tym związane pokrywa się z kasy parafialnej. Por. *P r z e k o p, Przewodnik duszpasterski według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 29. Komunikat Biskupa Bielsko-Żywieckiego (s. 184) w sprawie świadczeń finansowych w tejże diecezji stwierdza wyraźnie, iż z kasy parafialnej pokrywa się wszelkie koszty potrzebne „na przygotowanie skromnego, ale godziwego mieszkania dla księdza wikarego”. IV Synod Diecezji Tarnowskiej (1982-1986) stwierdza, iż wikariusz ma prawo do: „Zdrowego i odpowiedniego mieszkania oraz wyżywienia, które zapewnia mu proboszcz”. Wydatki z tym związane pokrywa się bądź z kasy parafialnej przy całkowitej wspólności dochodów, bądź koszty związane z utrzymaniem mieszkania pokrywa osobiście wikariusz z własnych dochodów, a proboszcz wówczas zapewnia mu tylko odpowiednie wyżywienie, jeśli wspólnota dochodów jest częściowa – por. *IV Synod Diecezji Tarnowskiej*, Tarnów 1990, statut 353 p. 3; 424 p. 2 n. 1, 2.

⁹³ Przykładowo w Diecezji Bielsko-Żywieckiej z kasy parafialnej należy kapłanowi binującemu lub trynującemu, przyjeżdżającemu z innej parafii, pokryć koszty dojazdu. Por. *Komunikat Biskupa Bielsko-Żywieckiego T. Rakoczego*, s. 185. W Diecezji Katowickiej z kasy parafialnej wypłacana była 1/3 składki przeznaczonej na bratnią pomoc konfratrom emerytom, a 2/3 płać każdy duchowny osobiście ze swych dochodów. Por. *Okólnik do dziekanów*, 25 III 1961, VH VII – 62/61; *Zarządzenie Wikariusza Kapitulnego F. Bednorza w sprawie ustalenia emerytur*, 23 III 1953, „Wiadomości Diecezjalne. Organ Urzędowy Kurii Metropolitalnej w Katowicach”, 29(1953), s. 41; *Zarządzenie Wikariusza Kapitulnego J. Piskorza w sprawie zaopatrzenia emerytalnego*, 10 VI 1954, „Wiadomości Diecezjalne. Organ Urzędowy Kurii Metropolitalnej w Katowicach”, 30(1954), s. 71-72. Później kasa parafialna w parafii powyżej 1 tys. wiernych pokrywała 45% składki w przypadku proboszcza i 55% w przypadku wikarego. Por. *Rozporządzenie Arcybiskupa Metropolity Katowickiego D. Zimonia dotyczące świadczeń finansowych w Archidiecezji Katowickiej w 1997 r.*, 12 XII 1996, V, VC II – 6476/96. Obecnie kasa parafialna w parafii powyżej 1 tys. wiernych pokrywa 62,5% składki, bez względu na pełniony w parafii urząd. Por. *Rozporządzenie Arcybiskupa Metropolity Katowickiego D. Zimonia dotyczące świadczeń finansowych w Archidiecezji Katowickiej w 2004 r.*, 12 XII 2003, V, VC II – 6544/03.

ści”, gwarantując utrzymanie – niejednokrotnie na dobrym poziomie – czasami wręcz bez większego osobistego zaangażowania w pomnażanie dóbr materialnych wspólnoty. Nie stymuluje ona również podnoszenia kwalifikacji intelektualnych, zawodowych oraz maksymalnego wykorzystania czasu i posiadanych uzdolnień. W tym aspekcie życie kapłańskie staje się o wiele „wygodniejsze” od świeckiego i może stanowić „spokojną przystań”, zwłaszcza dla osób, które nie znajdują dla siebie miejsca w trudnych, skomplikowanych warunkach społeczno-ekonomicznych. W jakimś stopniu dowodzi tego analiza osobowości kandydatów zgłaszających się do seminariów oraz motywów wyboru stanu kapłańskiego⁹⁴.

Wspólna kasa stwarza niebezpieczeństwo nieznamomości realiów życia i kształtowania się postaw roszczeniowych. Duchowni, zwłaszcza w dużych wspólnotach, częstokroć nie mają odpowiedniego rozeznania co do realnych kosztów codziennego utrzymania, nie doświadczają trudu zdobywania środków do życia i wskutek tego dystansują się w stosunku do faktycznych warunków społecznych i ekonomicznych swojego środowiska życia i działalności. Brak „zmysłu realności” przyczynia się także do wzrostu roszczeń materialnych nie pozostających w należytej proporcji do wieku, wykształcenia, kwalifikacji zawodowych czy zajmowanego stanowiska. Prowadzi to nadto do minimalizacji osobistej odpowiedzialności za używane rzeczy wspólne⁹⁵.

Wspólna kasa może również powodować zanik lub wydatne zmniejszenie zrozumienia potrzeby odpowiednio pojmowanej oszczędności i perspektywicznego planowania wydatków. Osoby świeckie zwykle wnikliwie analizują swoje aktualne i rzeczywiste potrzeby, konieczne zakupy oraz inwestycje i finansowe możliwości ich zaspokojenia. W przypadku osób duchownych najczęściej jest to wyłącznie problem proboszcza i ewentualnie parafialnej rady ekonomicznej.

⁹⁴ Trudno o konkretne dane statystyczne, ale przełożeni seminariów duchownych stwierdzają zwiększającą się liczbę kandydatów społecznie nieprzystosowanych, dla których życie kapłańskie, przynajmniej na etapie wstępnego wyboru, jest faktyczną ucieczką od trudów życia codziennego.

⁹⁵ Prawo powszechne nie zajmuje się kwestią osobistej odpowiedzialności materialnej za szkody wynikłe z niezachowania należytej staranności, a prawo partykularne także dość rzadko normuje tę sprawę. Tymczasem obecnie duchowni mają do czynienia z drogim sprzętem technicznym audiowizualnym i brak staranności w korzystaniu z niego powoduje poważne straty materialne. Wydaje się, że problem ten domaga się rzeczowej refleksji i unormowania prawnego.

Wspólna kasa może wreszcie zrodzić opacznie rozumiane przekonanie o „równości majątkowej”. Życie wspólne wymaga naturalnie zasadniczej równości wszystkich członków, także w zakresie zaspokajania potrzeb materialnych, i ewentualna uprzywilejowana pozycja niektórych duchownych wpływa na nie destrukcyjnie. Wiadomo jednak, że potrzeby poszczególnych duchownych bywają bardzo zróżnicowane i zazwyczaj nie stanowią przejawu uprzywilejowania, lecz ściśle się wiążą z rodzajem wykonywanej pracy, zajmowanym stanowiskiem, wiekiem, stanem zdrowia itp. – co zresztą jest zgodne z normą zawartą w kan. 281 § 1 KPK, nakazującą uwzględnić naturę zadania oraz okoliczności miejsca i czasu. U wielu duchownych nie znajduje to uznania. Rodzą się postawy „porównawczej jakości” życia, którego kryterium nie stanowią uzasadnione potrzeby własne, lecz stan posiadania innych.

4. ZAKOŃCZENIE

Zabezpieczenie wystarczającego, godnego (odpowiedniego) i dożywotniego utrzymania finansowo-ekonomicznego jest świadczeniem wzajemnym za to, że duchowny powierzył się i pozostaje nieodwracalnie na całe życie w całkowitej, zupełnej, nieograniczonej czasowo i przestrzennie, służbie w Kościele, oraz że został wyświęcony dla posługi z wynikającą z powyższego faktu pełną dyspozycyjnością. Duchowny ma zatem prawo do utrzymania na mocy inkardynacji do Kościoła partykularnego lub innej struktury kościelnej mającej prawo inkardynacji, a ordynariusz inkardynacji ma prawny obowiązek zagwarantować i urzeczywistnić to utrzymanie. Przepisy kan. 281 KPK uznaje się tym samym za miarodajne, jeśli chodzi o utrzymanie duchownych, mimo iż w treści tego kanonu nie ma mowy o *sustentatio*, tylko o *remuneratio*.

Remuneratio stanowi jeden z elementów *sustentatio*, czyli utrzymania duchownego. Duchowny powinien nie tylko otrzymywać wynagrodzenie za wykonywaną pracę, ale mieć też zagwarantowaną opiekę socjalną (*assistentia socialis*). W celu głębszego zrozumienia przepisów dotyczących utrzymania duchowieństwa należy więc przeanalizować zasadniczą treść kan. 281 KPK w kontekście pozostałych wypowiedzi KPK w tym zakresie. Zgodnie z nimi duchowny ma prawo do utrzymania obejmującego *remuneratio* oraz *praevidentia socialis* i *assistentia socialis*. Roszczenie dotyczące prawa do utrzymania jest bowiem roszczeniem kompleksowym, obejmującym prawo do wynagrodzenia za aktywną służbę, jak również prawo do pomocy socjalnej w formie opieki prewencyjnej i społecznej na wypadek choroby, inwalidztwa

i starości. To roszczenie prawne przysługuje wszystkim duchownym – bez uszczerbku dla stałych diakonów, z uwzględnieniem jednak ograniczeń zawartych w § 3 kan. 281 KPK – i ustaje jedynie w sytuacji utraty stanu duchownego lub gdy duchowny bezprawnie wzbrania się przed przyjęciem urzędu. Warunkami regulującymi poziom godziwości utrzymania duchownych są m.in.: wykształcenie, staż pracy (w tym przypadku okres pełnienia posługi w Kościele), powierzony urząd (zajmowane stanowisko), środowisko życia, stan materialny społeczeństwa.

Trzeba zauważyć, iż kasa parafialna normowana w kan. 531 i 551 KPK jest z punktu widzenia teologii życia i posługi kapłańskiej oraz kościelnej tradycji legislacyjnej niewątpliwie słuszna. Jej cel to rozwijanie ducha wzajemnego braterstwa i dobrze rozumianej równości, dawanie świadectwa życia ubogiego. Przynosi ona wymierne korzyści zewnętrzne, a także umożliwia i ułatwia świadczenie pomocy ludziom biednym. Doświadczenie dowodzi wszakże, iż wspólna kasa parafialna powoduje także pewne skutki negatywne. Jednakże kwestie trudne z tym związane dotyczą raczej praktyki życia aniżeli regulacji prawnej.

THE RIGHT TO A STIPEND AS REGULATED
BY CODE OF CANON LAW OF 1983

S u m m a r y

The provision of sufficient, fair (appropriate) and perpetual financial maintenance is a reciprocal benefit that is granted to a priest who has devoted himself and is loyal to the Church in his total and unbounded by time or place service, and who was ordained to perform his ministry with full readiness resulting from the above. Therefore, a priest has a right to a stipend by virtue of his incardination into a particular Church or other ecclesiastical structure that has a right to incardinate, and the incardination ordinary has a legal duty to provide such a stipend. Canon 281 is regarded as binding although it does not mention *sustenatio* but *remuneratio*. The latter constitutes an element of the former – the priest's maintenance. He should receive not only remuneration for the work done, but also have social care provided (*assistentia socialis*). The claim concerning the right to a stipend is a composite claim, which embraces the right to remuneration for active ministry as well as the right to preventive and social care in case of illness, disability, and old age. All clergymen are entitled to this legal claim without damage to permanent deacons, in compliance with the restrictions of Article 3 of Canon 281, excluding the cases in which priesthood is lost or when the priest unlawfully refrains from accepting the office. The factors that affect the fairness of the stipend include:

education, seniority (in this case it is the length of ministry in the Church), position held, environment, financial situation of society.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: utrzymanie duchownych, wynagrodzenie, opieka socjalna, inkardynacja.

Key words: stipend, *remuneration*, social care, incardination.